

वारकरीपंथ : समृद्ध जीवनप्रवाह

सुंदर ते ध्यान उभे विठेवरी । कर कटेवरी ठेवूनियां ॥

तुळसीहार गळा कासे पितांबर । आवडे निरंतर हेचि ध्यान ॥

मकरकुंडले तळपती श्रवणी । कंठी कौस्तुभमणी विराजित ॥

तुका म्हणे माझे हेंचि सर्व सुख । पाहीन श्रीमुख आवडीने ॥

नमस्कार, सुज्ञ परीक्षक, ज्ञाते, वक्ते आणि रसिक श्रोतेहो, मी माधव मुकुंद कदम आज आपणासमोर वारकरीपंथ : समृद्ध जीवनप्रवाह हा विषय मांडण्यासाठी उभा आहे.

मित्रहो, वारकरीपंथावर बोलण्याआधी वारकरीपंथ म्हणजे काय ? हे पाहणे गरजेचे आहे. विविध गावांपासून सुरू होवून पंढरपूर येथे संपणारी सामुदायिक पदयात्रा म्हणजे वारी होय. ही वारी करणारा वारकरी म्हणून ओळखला जातो. वारकरऱ्यांच्या संप्रदायास भागवत धर्म किंवा वारकरीपंथ संबोधतात. याचा उगम 12व्या शतकात झाला. वारकरीपंथात संतश्रेष्ठ ज्ञानेश्वर, एकनाथ, तुकाराम, नामदेव यांसारखे अनेक संत होऊन गेले. या संतानी सांगितलेल्या भक्तीच्या मार्गावर सत्याची वस्त्रे परिधान करून, निष्ठेचा टिळा भाळी लावून हे वारकरी आदर्श मार्गाने जगतात. म्हणून, या व्यासपीठास विषय सुचला असावा, वारकरीपंथ : समृद्ध जीवनप्रवाह.

वारी ही महाराष्ट्रातील धार्मिक व सांस्कृतिक परंपरा आहे. वारकरीपंथात लहान-मोठा भेद नाही. तसेच ईश्वराच्या नामजपाने पुण्य मिळते हा भाव आहे. 'पंढरीचा वास, चंद्रभागे स्नान आणिक दर्शन विठोबाचे' हा भाव आहे. वारकरीपंथ समृद्ध झाला तो त्याच्या साहित्यामूळे, तत्त्वांमुळे, इतिहासामूळे. वारकरीपंथाने आत्म्याचे व ईश्वराचे अस्तित्व मानले आहे. म्हणून संत म्हणतात,

कुणाचे घरदार । कुणाच्या गाई म्हशी । ईश्वराचे नाम न घेशी । आत्मा जाईल उपाशी ॥

मित्रहो, वारकरीपंथ उभा राहिला महान संतांच्या योगदानामुळे. वारकरीपंथाचे वर्णन करताना कुणीतरी म्हटलंय,

भागवतधर्मे कृपा झाली इमारत फळा आली । ज्ञानदेवे रचिला पाया उभारिले देवालया ।

नामा तयाचा किंकर तेणे केला हा विस्तार । जनार्दन एकनाथ खांब दिला भागवत ।

तुका झालासे कळस भजन करा सावकाश । बहिणी फडकती ध्वजा निरूपण आले ओजा ।

वारकरीपंथ नावाच्या देवाच्या पाया संतश्रेष्ठ ज्ञानेश्वरांनी रचिला. त्यांनी ज्ञानेश्वरी लिहीली. पसायदान सांगितले. मानवतेचे महत्त्व विषद करताना ज्ञानेश्वर म्हणतात,

जे खळांची व्यंकटी सांडो । तया सत्कर्मी रती वाढो । भूतां परस्परे जडो । मैत्र जीवांचे ।।

त्यांच्या साहित्यामुळे भागवतधर्माची मानसिकता बदलली. नामदेवांनी स्वतंत्र कीर्तनपद्धती दिली. पंजाबपर्यंत भागवतधर्माचा विस्तार केला. एकनाथांनी समता शिकवली. विपुल साहित्यातून भागवतधर्म हा जणू खांबच दिला. तुकोबांनी सामाजिक स्थान व वैभव प्राप्त करून दिले.

हेंचि व्हावी माझी आस जन्मोजन्मी तुझा दास पंढरीचा वारकरी वारी चुको नेदि हरी

संतसंग सर्वकाळ अखंड प्रेमाचा कल्लोळ चंद्रभागे स्नान तुका मागे हेंचि दान

असे मागणे मागत तुकोबांनी एक नवी दृष्टी प्राप्त करून दिली. यातून पंथाची सामाजिकता व समाजाभिमुखता स्पष्ट होते. रसाळ अभंगवाणीतून कळसाचे स्थान प्राप्त केले. त्यावर बहिणाबाई अमोघ वाणी व विठ्ठलाप्रती असलेल्या भक्तीमुळे फडकता ध्वज झाल्या. यातून वारकरीपंथाचे देवालय उभे राहिले. यांना संत चोखामेळा, संत गोरा कुंभार, समर्थ रामदास स्वामी, मुक्ताबाई, संत जनाबाई, कान्होपात्रा यांसारख्या भक्तांची साथ लाभली. आज या मंदिरात अनंत वारकरी भक्तीरसात न्हाउन निघताहेत. जय जय विठोबा रखुमाईच्या घोषात स्वतःला अध्यात्मिकदृष्ट्या परिपूर्ण बनवताहेत. वारकरीपंथाच्या साहित्याने मराठी भाषेला एका अत्युच्च पातळीवर नेले. वैभव मिळवून दिले.

भक्त पुंडलिकासाठी उभा राहिला विठेवरी अशी एक दंतकथा वारकरीपंथात सांगितली जाते. याद्वारे आई वडिलांच्या सेवेचे महत्त्व वारकरीपंथ विषद करतो. 'वृक्षवल्ली आम्हां सोयरे वनचरे । पक्षीही सुस्वरे आळविती ।' यातून पर्यावरण समतोलाचे महत्त्व विषद केले जाते. आचरणाबद्दल असंख्य अभंग आहेत. 'नाही निर्मळ जीवन काय करील साबण' हे त्याचेच उदाहरण होय. पंथात गुरुंना आदराचे स्थान आहे. म्हणून तर ज्ञानेश्वर हरिपाठात म्हणतात, 'भावेवीण देव न कळे निःसंदेह गुरुवीण अनुभव कैसा कळे.' समता आहे. गरीब श्रीमंत असा भेद नाही. एक महत्त्वाचे वैशिष्ट्य म्हणजे भागवतधर्माचे सदस्यत्व जन्मावरून ठरत नाही तर ते इच्छेवरून ठरतं.

आपले कर्तव्यकर्म करीत असताना भगवंताचे विस्मरण होवू देवू नका. यासाठी तुळशीची माळ गळ्यात धारण करावी. पहाटे लवकर उठावे. स्नानसंध्या आटोपून गोपीचंदनाचा टिळा भाळी लावावा. नित्यनेमाने हरिपाठ म्हणावा. संताचे ग्रंथ वाचावेत. देवाचे दर्शन घ्यावे. पंढरीची वारी करावी. आहार सात्विक असावा. हिंसा करू नये. मांसाहार करू नये. आचरण चांगले ठेवावे. परोपकारी रहावे. परमार्थ साधावा. जीवनातील बंधनातून हळूहळू मुक्त होवून ईश्वराशी एकरूप होण्याचा प्रयत्न करावा. अशी साधी, सरळ आणि सोपी शिकवण भागवतधर्मीय देतात. म्हणून वारकरीपंथ हा एक समृद्ध जीवन प्रवाह ठरतो.

काव्यानंदातून मनाला शांती देणारे साहित्य, कृतज्ञतेची भावना, भूतदया, औदार्य आणि परमार्थ यात वारकरीपंथाचे समृद्धत्व आहे. वारकरीपंथाची समृद्धी त्याच्या अध्यात्मात व त्यांचा अध्यात्म त्यांच्या समृद्धीत आहे. अनुयायाच्या वैचारिक पातळीला उंची देण्याची ताकद वारकरीपंथात आहे. आज जगात दहशतवाद, भ्रष्टाचार यांसारख्या समस्या बोकाळत असताना क्षणाक्षणाला वारकरीपंथ अधिकाधिक समृद्ध होतोय. या प्रवाहात अधिकाधिक जनता समाविष्ट होत चालली आहे. मानवतेच रक्षण करण्याचे व्रत हाती घेतलय. म्हणून विश्वास वाटतो हा वारकरीपंथ मानवतेचे जतन करून भारताच्या शाश्वत विकासात शक्य तितके योगदान देईल. जाता जाता एवढेच म्हणेन...,

अध्यात्माने तृप्त जीवन । नाही कुठली खंत

करील मानवतेचे रक्षण । हा वारकरीपंथ ।।

वि.स.खांडेकर आंतरशालेय वक्तृत्व स्पर्धा,

वर्ष २०१७